

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020 & Volume: 13 Issue: 72 August 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KARİYER KAYGISI VE İYİMSERLİK-KÖTÜMSERLİK İLİŐKİŐİ: LİŐE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA RELATIONSHIP BETWEEN CAREER ANXIETY AND OPTIMISM-PESSIMISM: AN INVESTIGATION ON HIGH SCHOOL STUDENTS

Özlem ÇAKIR*

Öz

Geleceklerini şekillendirme aşamasında kariyer seçenekleriyle karşı karşıya olan lise öğrencilerinin çalışma yaşamında dair algıları da bu süreçte gelişmeye başlamaktadır. Geleceğe ilişkin iyimser ve kötümserlik düzeyleri ile kariyer kaygıları buldukları dönem itibarıyla sıklıkla dile getirdikleri konuların başında gelmektedir. Bu araştırmanın amacı, gençlerin meslek ve kariyer seçimlerinde yaşadıkları kaygı düzeyinin, iyimserlik kötümserlik düzeyinin tespiti ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma yöntemi surveydir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı, 5'li Likert yanıtına uygun 31 ifadeden, 4 demografik sorudan ve bir açık uçlu sorudan oluşturulmuştur. İlk ölçek, Gündüz ve Yılmaz (2016) tarafından geliştirilen "Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygılarını Belirlemeye Yönelik Ölçek"; diğer ölçek ise Çalışkan ve Uzunkol (2018) tarafından 11-16 yaş arası bireyler için geliştirilen "Ergenlerde İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği"dir. Nitelikli bir devlet lisesinde yapılan araştırmada Örneklem sayısı 330'dur. Bulgular iyimserlik arttıkça meslek seçimine ilişki kaygı düzeyi düştüğünü, kötümserlik arttıkça ise meslek seçimi kaygısının yükseldiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Kaygısı, İyimserlik-Kötümserlik Algısı, Lise Öğrencileri.

Abstract

The perception of the working life of the high school students who are faced with the career options at the stage of shaping their future begin to develop at this process. Their future optimism and pessimism levels and career concerns are leading topics which they often express at the period which they are in. With this research, it was aimed to determine the anxiety, optimism, and pessimism levels of young people in their profession and career choices and to determine the relationship between these variables. The data collection tool used in the study is composed of 31 expressions suitable for the 5-point Likert response. The first scale is "Scale for Determining Career Concerns", the other scale is "Optimism-Pessimism Scale in Adolescents". The number of samples is 330. Findings suggested that the level of anxiety related to the choice of profession decreases as optimism increases, and the anxiety of choice of profession increases as pessimism increases.

Keywords: Career Anxiety, Optimism-Pessimism Perception, High School Students.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID Number: 0000-0002-8542-7358, ozlem.cakir@deu.edu.tr

1. Giriş

Toplumların gelişmesi belirli evreler halinde gerçekleşmektedir. İlkel toplumdaki tarım toplumuna, tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş dönemsel teknolojik gelişmeler doğrultusunda olmuştur. Buhar makinesinin bulunmasıyla başlayan Birinci Endüstri Devrimi sonrası çalışma hayatı ve toplumun genel özellikleri de değişime uğramış, bazı mesleki statüler ortadan kalkarken yeni meslekler ve mesleki statüler ortaya çıkmıştır. Tarım toplumunda toprağa bağlı olarak çalışan kesim, toprak sahipleri, esnaf ve zanaatkar kesim mevcutken, endüstri devrimi ile birlikte fabrikalarda çalışan işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Bağımsız çalışan esnaf ve zanaatkarların bir kısmı bu fabrikalarda usta, ustabaşı gibi statülerle çalışma hayatına devam ederken, vasıfsız ve daha az vasıflı olanların bir kısmı işçi statüsünde bağımlı çalışmaya devam etmiş bir kısmı ise mesleklerini kaybetmiştir. Teknolojik gelişmeyle birlikte meslekler ortadan kalkarak seri üretim sonucunda el zanaatının yerini büyük ölçüde endüstriyel üretim almıştır. Birkaç yüz yıldır süren endüstri devrimleri günümüze gelinceye üç büyük endüstri devrimi ile kendini göstermiştir (Yıldız, 2018, 546). Post Endüstriyel Toplum veya Bilgi Toplumu adı verilen aşamada ise bilginin üretimi daha değerli hale gelmiş, bilgi işçileri kavramı belirlemeye başlamıştır. Bu yeni dönemde bilginin üretimi, bilginin kullanımı, bilginin yeni tasarım, araştırma-geliştirme çalışmalarında avantajlı bir kaynak olduğu gerçeği anlaşılmıştır. Otomasyon sistemleri, kol gücünün yerini daha çok makine ve otomatik sistemlere bırakılması sonucunu doğurmuş, teknolojik işsizlik artmaya başlamıştır. Bilgi toplumu sonrası günümüzün güncel tartışmaları Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0 kavramları üzerinden yapılmaktadır. Endüstri 4.0 ilk kez 2011'de Almanya'da dile getirilmiş yeni sanayi devrimidir. Vasıfsız iş gücü gerektiren işlerin otomasyonlaştırılması, vasıflı işlerde işgücünün uzmanlaşarak yarattığı katma değer artırılması devrimi olarak tanımlanmaktadır (Sener ve Elevli, 2017, 25).

Toplum 5.0 ise ilk kez Japonya'da 2018'de, yeni dünyanın sorunlarına çözüm üretmek için geliştirilmiş, teknolojik gücü yönetecek akıllı toplumun oluşturulmasını hedefleyen bir felsefe olarak ortaya atılmıştır (Erten ve Türkmen, 2018: 1124). Toplum 5.0 felsefesi içinde sanal dünya ve gerçek dünyanın birlikte eşgüdümlü şekilde işlerlik kazanması, nesnelerin interneti uygulamalarından toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarının gözetilerek faydalanılması, doğal afet ve çevresel felakete çözüm üretilmesi, yaşanan toplumla ilgili sorunların küresel ve yerel düzeylerde çözüm üretilmesi gibi hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır. Toplum 5.0 ile "4. endüstri devriminin nesnelerin interneti, büyük veri, yapay zeka, robot ve paylaşım ekonomisi gibi yeniliklerini hem farklı endüstrilere hem de sosyal hayata dâhil ederek çeşitli sosyal zorlukları çözebilen bir toplum" ifade edilmektedir (<https://www.endustri40.com/endustri-4-0dan-toplum-5-0a/>). Toplum 5.0, bir "süper akıllı" toplumu ve bu dönüşüme Endüstri 4.0 yani dijitalleşmenin sunduğu imkanlarla hazırlanmayı anlatmaktadır.

Gerçekten de dünya hızla değişmekte, üretim biçimleri, çalışma yaşamını, meslekleri, iletişim biçimlerini, kısacası kültürü de dönüştürmektedir. Bu dönüşüm içerisinde robot ve ileri otomasyon teknolojisi çeşitli işlerin yapılmasını sağlayarak işgücüne olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Bu durum bazı mesleklerin yok olmasına, önemini yitirmesine ve ekonomideki ağırlığını yitirmesine neden olurken çeşitli yeni mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşgücü piyasasında belirli işler, özellikle teknoloji yoğun sektörlerde ortaya çıkarken geleneksel mesleklerde çalışanlar işsizlik riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Dünya Ekonomik Forumu Yarının İşleri 2020 Raporunda geleceğin işlerinde yedi kilit profesyonel alanı, veri ve yapay zekâ; bakım ekonomisi; yeşil ekonomi; mühendislik ve bulut bilişim; insan ve kültür; ürün geliştirme; satış, pazarlama olarak tanımlamıştır (World Economic Forum, 2020, 18).

Bu durum geleceğini şekillendirmek üzere kariyer seçeneklerini değerlendirme aşamasında olan lise öğrencilerinin geleceğe ilişkin iyimser ve kötümserlik düzeylerini etkilemekte, kariyer kaygılarına artırmaktadır. Ayrıca iyimserlik ya da kötümserlik kariyer kaygıları ile ilişkili olabilmektedir. Endüstri 4.0 ve toplum 5.0 çerçevesinde robotların ve yeni teknolojik sistemlerin ortaya çıkmasıyla, bazı mesleklerin önemini yitirmesi, hatta yok olması, yerine yeni mesleklerin ortaya çıkması durumu karşısında yeni kaygılar baş göstermekte veya sadece öğrencilerin değil, işsizlerin ve çalışan kesimlerin gelecek kaygıları da yükselmektedir.

Bu çalışmanın amacı gençlerin meslek ve kariyer seçimlerinde yaşadıkları kaygı düzeyini, iyimserlik kötümserlik düzeyinin tespiti ve aralarındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma, üniversite sınavı öncesi aşamada bulunan öğrencilerin mevcut gelişmeler ışığında gelecekle ilgili kararları alırken duydukları kaygı, iyimserlik ve kötümserlik düzeylerini belirlemek, geleceğe dönük işsizlik ile ilgili görüşlerini ve yeni mesleklerle ilgili bilinç düzeylerini belirlemektir. Araştırma lise öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

2. Kariyer Kaygısı

Kariyer kaygısı ve gelecek kaygısı biri somut diğeri soyut kavramlar olarak gençlerin eğitim ve günlük yaşamının önemli bir bölümünü kaplar niteliktedir. Kariyer oldukça olumlu bir anlam içerirken kaygı ile birlikte olumsuz bir içeriğe sahip olmaktadır. Eysenck'e (1992, 12) göre kaygı, kişisel bir eğilim ya da bilişsel ve ilişkisel birçok sürece ilişkin bir duygu olarak ifade edilmiştir. Spielberger'in klasik ayırımına göre kaygı durumluk veya sürekli bir kişisel özellik olarak iki şekilde ortaya çıkabilir. Sürekli kaygı durumu bireyin yaşamının her alanına yansıttığı ve süreklilik arz eden kaygı durumlarını ifade ederken, durumluk kaygı ise belirli dönem ve olaylara göre baş gösteren kaygı düzeyinin yükselmesini ifade etmektedir. Brown and Rector'a (2008) göre, durumluk ya da sürekli kaygı düzeyinin yüksekliği kariyer kararsızlığının temel kaynaklarından biri haline de gelebilmektedir. Aksi yöndeki etkiler literatürde yaygın bir araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Kariyer kaygısı ile en çok ilişkilendirilen kavram ise kariyer kararsızlığıdır.

Kariyer kaygısı meslek ve kariyer seçimi dönemlerine tekabül eden ve kariyer ile ilgili karar alma süreçleri boyunca ortaya çıkıp devam eden ergenlik ve gençlik çağındaki bireylerin yaşadığı bir sorun olarak ele alınmaktadır. Lise yıllarının hem ergenler için kariyer gelişimi açısından hareketli, hem de ebeveynler için stresli bir dönem olduğu ve önemli kararların alındığı yıllar olarak görülmektedir. Bu yıllarda ergenlerin yaşadıkları kariyer kaygısının belirlenebilmesi alanın uzmanlarınca önemli görülmektedir (Gündüz ve Yılmaz, 2016, 1010).

Gençlerin çoğu, temel eğitimi ya da liseyi bitirip, meslek seçme konusunda kesin bir karar verme durumunda kaldıkları zaman şaşkınlığa düşmekte ve bütün hayatlarını geçirecekleri uğraşı alanlarının seçimlerini tesadüfe bırakmaktadırlar (Kuzgun, 2011 166-167). Kariyer kararsızlığı potansiyel kariyer seçeneklerinden birini seçerek, verdiği kararın arkasındaki zorlukları deneyim ettiğinde ortaya çıkan normal bir süreç olarak ifade edilmektedir (Osipow 1999). Kariyer kararsızlığı yönelinen, karar verilen, sonuçlandırılan, izlenen ve değişme ihtimali de olan bir bilişsel bir süreçtir (Daniels vd. 2011, 411).

Kariyer kararsızlığı meslek seçimi aşamasında kaygı düzeyini artıran bir etki yaratabilmektedir. Bir araştırmada meslek ve teknik liseye devam eden öğrencilerin kariyer kararsızlıklarının akademik liseye (genel lise) devam eden öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Öztemel, 2012: 469). Bu durum belirli bir meslek alanında eğitim görüyor olmaları ve artık o mesleğe mensup olma konusunda aday olmalarından kaynaklanmaktadır. Daniels vd. (2011) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada okula uyum ve destek programlarının kariyer kaygılarını kontrol altına almada etkili olduğunu saptamışlardır. Bir başka araştırmada mesleki kararsızlık arttıkça yaşanan kariyer kaygısının da arttığı, lise öğrencilerinin meslek seçim sürecinde yaşadıkları kariyer kaygılarının azaltılabilmesi için mesleki kararsızlık yaşamalarına neden olan faktörlerin belirlenerek mesleki rehberlik sürecinin planlanması önerilmektedir (Gündüz ve Yılmaz, 2018).

Ruhsal sağlık açısından bireylerin, kişisel özellikleri ve benlikleri ile uyumlu mesleklere yönelmelerinin önemi vurgulanmakta, bireylerin benliklerine ve kişiliklerine uyumlu mesleklere yönelmemelerinin işkoliklik, iş stresinin yüksekliği ve tükenmişlik (burnout), kariyerde plato, kariyer kararsızlığı ve birey-çevre uyumsuzluğu gibi pek çok olumsuz sonuç ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Eryılmaz ve Kara, 2017, 2013). "*Belli bir problemin çözümüne yönelik gerçekçi bir kararın, bireyin kendi içinde yaşadığı endişeyi ve karmaşayı azalttığı, bunun sonucu olarak da mutlu olmasını kolaylaştırdığı*" belirtilmektedir (Çakır, 2004: 3). Ergenlik ve geleceğe dönük karar verme sürecinin çakışması bireylerde kaygı, kötümserlik ve endişelerin artmasına neden olabilecektir. Kariyer uyumluluğu için bireylerin meslek özelliklerini, avantaj ve dezavantajlarını keşif ve bu doğrultuda da plan yapmaları gerekmektedir (Eryılmaz ve Kara, 2017: 2016). O nedenle meslek seçimi karar aşaması, günümüz koşullarının getirdiği yeni seçenekleri ve risk alanlarının da göz önüne alınmasını gerekli kılmaktadır.

3. İyimserlik-Kötümserlik

Her bireyin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortam, sosyalleşme süreci ve yaşam deneyimleri yaşama dair beklentilerde, olayları değerlendirme biçiminde farklılıklara yol açmaktadır. Kimi bireyler daha olumlu yaklaşım içinde olabilirken kimileri de olayları ve geleceğe dönük değerlendirmelerinde olumsuz bir bakış içerisinde olabilmektedir. . Olumlu bakış açısına sahip olma yaklaşımı içindeki bireyler iyimser; olumsuz bakış açısına sahip olanlar kötümser eğilim gösteren kişilerdir.

İyimserlik, bireylerin başına iyi şeyler geleceğine ilişkin beklenti içinde olmaları olarak ifade edilirken,; iyimserlik yaklaşımının tersi olarak kötümserlik ise bireylerin başına kötü şeyler geleceğine ilişkin bir inanç taşımaları şeklinde tanımlanmaktadır (Carver, Scheier ve Segerstrom, 2010). İyimserliğin kişilerin iyi hissetmelerine yardımcı olması, yaşamlarından memnun olmalarını sağlaması ve insanların sıkıntılı ve

zor zamanlarının üstesinden gelerek başarı sağlamaları açısından önemli katkılarının olduğu belirtilmektedir (Çalışkan ve Uzunkol, 2018: 79).

Kaygı konusunda olduğu gibi, iyimserlik konusunda da literatürde durumluk ve genel bir kişilik özelliği olarak iki biçimde iyimserlik görüşü söz konusudur. Durumsal iyimserlik yaşanan olay ve deneyimler çerçevesinde bir soruna veya olaya özgü ve bireyin algısına bağlı olarak dışsal faktörlerle gelişmekte iken (Seligman, 2006), iyimserlik eğilimi ise gelecekte kötü ve olumsuz durumlardan ziyade, iyi ve olumlu durumlarla karşılaşılacağına yönelik beklenti/inanç içerisinde olmak şeklinde tanımlanmaktadır (Scheier ve Carver, 1992).

Zorlanmalar ve belirli sıkıntı yaratan durumlarla karşı karşıya kalan birey iyimser bir beklenti içindeyse söz konusu zorlukların sonucunun iyi olacağına inanmaktadır (Güleri, 1994, 57). Ergenlik döneminde kişinin geleceğe ilişkin beklentilerinde iyimser yaklaşım sergilemesinin, bu dönemde yaşanacak sıkıntıların önüne geçilmesi ve bireylerin kendilerine daha iyi ve sağlıklı bir gelecek oluşturmaları açısından önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Çalışkan ve Uzunkol, 2018, 81). Yapılan bazı araştırmalarda lise öğrencilerinin yüksek kaygı düzeyine sahip olduklarını ve geleceğe yönelik umutlarının olmadığı saptanması (Kars vd., 2014); kariyer uyum yeteneklerini artırmada umut ve iyimserliğin rolünü ortaya koyan çalışmaların (Büyükgöze ve Kavas, 2014) bulunması kariyer kaygısı ile iyimserlik-kötümserlik arasındaki ilişkinin incelenmesinin bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacağını göstermektedir.

Bu çalışmada kariyer ve meslek seçimi konusunda ağırlıklı olarak karar vermek aşamasına gelmiş olan lise çağındaki bireylerin, kariyer kaygıları ile iyimserlik-kötümserlik eğilimleri arasındaki ilişki incelenmektedir.

4. Araştırma Yöntemi ve Hipotezleri

Araştırma yöntemi surveydir. Tarama yöntemi olarak da ifade edilen survey genel olarak bir evrenin belirli bir araştırma konusuna ilişkin kendine özgü özelliklerini ortaya çıkarabilmek için yürütülen bir araştırma yöntemidir. Bu araştırmalar, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili olarak görüşlerinin, duygu, düşünce ve davranışlarını oluşturan tutumlarının ve algılarının belirlendiği, olgu ve olayların betimlendiği ve durum tespitinin yapıldığı araştırmalardır. Yöntemin temel özelliği, evrene bağlı olarak oluşan örneklem grubundaki bireylerin herhangi bir araştırma konusundaki duygu, düşünce, davranışlar ve algılarını geniş kitlelerden elde etmektir.

Araştırma kesitsel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H1: *Kariyer kaygısı ile geleceğe dönük iyimser arasında olumsuz bir ilişki vardır.*

H2: *İyimserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin meslek seçimine yönelik kaygı düzeyleri daha düşüktür.*

H3: *Kötümserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin meslek seçimine yönelik kaygı düzeyleri daha yüksektir.*

H4: *İyimserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin aile etkisine yönelik kaygı düzeyleri daha düşüktür.*

H5: *Kötümserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin aile etkisine yönelik kaygı düzeyleri daha yüksektir.*

H6: *Robotlar ve yapay zekâların işsizlik yaratacağına olan inanç ile kariyer kaygısı arasında olumlu bir ilişki vardır.*

H7: *Yeni iş alanlarında düşük eğitimlilerin işsiz kalacağına olan inanç ile kariyer kaygısı arasında olumlu bir ilişki vardır.*

4.1. Örneklem

Araştırmanın evreni dört yıllık eğitim veren nitelikli lise kategorisindeki bir devlet lisesidir. Okul idaresinden gerekli izinler alınmış olup, öğrencilerin rehberlik derslerinde veri toplama aracının dağıtım ve toplanması sağlanmıştır. Lisede toplam öğrenci sayısı 520'dir. Araştırmada 1., 2. ve 3. sınıflar kapsama alınmış olup toplam 450 öğrenciden anket uygulaması ile 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında veri toplanmıştır. Lise 4. Sınıfların üniversite sınavına yakın bir zamanda girecek olması sebebiyle kaygı düzeyleri ortalamasının genel ortalamayı yükselteceği varsayılarak araştırma kapsamı dışında bırakılmışlardır.

4.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı, 5'li Likert yanıtına uygun 31 ifadeden, 4 demografik sorudan ve bir açık uçlu sorudan oluşturulmuştur. İlk ölçek, Gündüz ve Yılmaz (2016) tarafından geliştirilen "Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygılarını Belirlemeye Yönelik Ölçek"; diğer ölçek ise Çalışkan ve Uzunkol (2018) tarafından 11-16 yaş arası bireyler için geliştirilen "Ergenlerde İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği" dir.

Kariyer Kaygısı Ölçeği'nin 9 ifadesi meslek seçimi ile ilgili kaygı düzeyi boyutunu, 5 ifade ise aile etkisine ilişkin kaygı düzeyi boyutunu ölçmektedir. 16 ifadeden oluşan "İyimserlik-Kötümserlik Ölçeğinin" 8 sorusu iyimserlik boyutunu, 8 sorusu da kötümserlik boyutunu ölçmektedir.

Veri toplama aracında ayrıca "Sizce gelecekte yapay zekâ ve robotlar insanları işsiz bırakacak mı?" açık uçlu sorusu ile Likert ölçeğinde "Yeni iş alanları açılacak, ama iyi eğitilmiş olmayanlar bu işlerde çalışamayacak" ifadesi eklenmiştir.

4.3. Veri Analizi

Soru formu ile toplanan veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma verileri frekans dağılımları, ölçek boyutlarının skor ortalamaları, ortalamalar arası korelasyonlar ve varyans analizi ile değerlendirilmiştir. Ölçek boyutları skor ortalamalarının arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve hipotezler test edilmiştir. Ayrıca bu skorlar cinsiyet değişkeni açısından t testi, diğer demografik değişkenler açısından Varyans analizi ile değerlendirilmiştir.

Mesleki seçimi ile ilgili kaygı boyutunu oluşturan 8 maddenin güvenilirlik (Alpha) katsayısı 0,847 olarak; aile etkisine ilişkin kaygı düzeyi boyutu maddelerinin güvenilirlik katsayısı ise 0,865 saptanmıştır. İyimserlik ölçeği için alpha katsayısı 0,859; kötümserlik ölçeği alpha güvenilirlik katsayısı 0,857 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ölçme aracı için hesaplanan güvenilirlik katsayısının .70 ve üzeri olmasının, ölçeğin güvenilirliğini açısından oldukça yeterli olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2007).

4.4. Bulgular

Araştırmaya katılması öngörülen 450 kişiden elde edilen anket formlarının kullanılabilir olanların sayısı 330'dur. Yüksek miktarda veri eksiği olan soru formları analize alınmamıştır. Böylece geri dönüş oranı %73,3 olarak hesaplanmış olup, örneklem sayısı 330'dur. Araştırmaya katılan öğrencilerin %53,6 sı kadın, %46,4'ü erkektir.

Tablo 1: Cinsiyet

	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif yüzde
Kadın	177	53,6	53,6	53,6
Erkek	153	46,4	46,4	100,0
Toplam	330	100,0	100,0	

Katılımcıların baba ve anne meslekleri dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Katılımcıların %19,4'ünün babası devlet memuru, %18,2'sinin işçi; %17,9'unun esnaf, %17'sinin özel sektör çalışanı, %13,6'sının ise emekli olduğu görülmüştür. İşveren ve yönetici kategorisinde de %3,3 ve %6,7'lik oranlar söz konusudur. Katılımcıların anne mesleğine bakıldığında ise %30'unun devlet memuru; %10,9'unun esnaf/bağımsız çalışan; %39,4'ünün ise ev hanımı olduğu görülmüştür (Tablo 2). Ev hanımı oranının yüksekliği dikkat çekicidir. Nitelikli devlet okullarındaki genel ebeveyn profiline uyumlu bir görünüm arz etmektedir.

Tablo 2: Baba ve Anne Mesleği

	Baba		Anne	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Devlet memuru	64	19,4	99	30,0
İşçi	60	18,2	22	6,7
Yönetici	22	6,7	13	3,9
Esnaf	59	17,9	36	10,9
İşveren	11	3,3	3	,9
Emekli	45	13,6	20	6,1
İşsiz	11	3,3	2	,6
Özel Sektör	56	17,0	1	,3
Ev hanımı	0	0	130	39,4
Toplam	328	99,4	326	98,8
Kaybolan veri	2	,6	4	1,2
Toplam	330	100,0	330	100,0

5'li Likert ölçeğinde olan meslek seçimine yönelik kaygı düzeyi, aile etkisine yönelik kaygı düzeyi, iyimserlik, kötümserlik düzeyleri ortalamaları ile yeni iş alanlarında düşük eğitilmişlerin işsiz kalacağına katılım düzeyi ortalamaları Tablo 3'te görüldüğü gibidir. Katılımcıların iyimserlik düzeyi diğerlerine göre yüksektir, meslek seçimine ilişkin kaygı düzeyleri de 3'e yakın bir ortalama ile iyimserliği izlemektedir. Katılımcıların yeni iş alanlarında yüksek eğitim almanın ve nitelikli olmanın gerekliliğinin bilincinde oldukları görülmektedir.

Tablo 3: Kariyer Kaygısı Boyutları ile İyimserlik Kötümserlik Düzeyi Ortalamaları

	Ortalama	Standart Sapma	Geçerli sayı
Meslek seçimi kaygı düzeyi	2,9057	,92343	316
Aile etkisi kaygı düzeyi	1,5576	,86151	316
İyimserlik Düzeyi	3,4901	,75155	316
Kötümserlik Düzeyi	2,3568	,94232	316
Yeni iş alanı ve işsizlik	3,7215	1,15675	316

Yapılan t testi ile cinsiyet ve meslek seçimine ilişkin kaygı düzeyi, aile etkisine ilişki kaygı düzeyi, iyimserlik ve kötümserlik düzeyleri arasında ve yeni iş alanlarının açılmasında düşük eğitilmişlerin işsiz kalacağı, robotların ve yapay zekânın insanları işsiz bırakacağına ilişkin sorular açısından anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Kız ve erkek öğrenciler arasında herhangi bir farklılık saplanmamıştır.

Yapılan Varyans analizi sonuçlarına göre babanın mesleği, annenin mesleği, bulunulan sınıf değişkenlerinin meslek seçimi kaygısı, ailenin etkisi kaygısı, iyimserlik, kötümserlik düzeyleri ile yeni iş alanlarında düşük eğitilmişlerin işsiz kalacağı ve yapay zeka/robotların insanları işsiz bırakacağı tahminleri sorularına verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Değişkenler arası korelasyon katsayıları ve anlamlılık dereceleri incelendiğinde meslek seçimine ilişki duyulan kaygı düzeyinin ailenin meslek seçimine etkisi konusunda duyulan kaygı düzeyi ile (0,270, $p<0,000$) anlamlı ve orta düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu Tablo 4'te görülmektedir. Meslek seçimine ilişkin kaygı düzeyi ile iyimserlik düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu (0,263, $p<0,000$); yine meslek seçimine ilişki kaygı düzeyinin yüksekliği ile kötümserlik arasında ise aynı yönlü ve anlamlı bir ilişki (0,201, $p<0,000$) olduğu tespit edilmiştir. Bir başka deyişle iyimserlik arttıkça meslek seçimine ilişki kaygı düzeyi düşmekte; kötümserlik arttıkça ise meslek seçimi kaygısı yükselmektedir.

Tablo 4:Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

		Meslek seçimi kaygı düzeyi	Aile etkisi kaygı düzeyi	İyimserlik düzeyi	Kötümserlik düzeyi
Spearm Meslek seçimi an's rho kaygı düzeyi	Korelasyon katsayısı	1,000	,270**	-,263**	,201**
	Anlamlılık. (çift yönlü)	.	,000	,000	,000
	Sayı	324	323	321	317
Aile etkisi kaygı düzeyi	Korelasyon katsayısı	,270**	1,000	-,269**	,220**
	Anlamlılık. (çift yönlü)	,000	.	,000	,000
	Sayı	323	328	323	321
İyimserlik düzeyi	Korelasyon katsayısı	-,263**	-,269**	1,000	-,399**
	Anlamlılık. (çift yönlü)	,000	,000	.	,000
	Sayı	321	323	324	317
Kötümserlik düzeyi	Korelasyon katsayısı	,201**	,220**	-,399**	1,000
	Anlamlılık. (çift yönlü)	,000	,000	,000	.
	Sayı	317	321	317	323

Ailenin öğrencinin meslek seçimine etkisi konusundaki kaygısı da iyimserlik düzeyi ile ters yönlü ve anlamlı (-,269; $P < 0,000$), kötümserlik düzeyi ile olumlu ve anlamlı (0,220; $p < 0,000$) bir ilişki içindedir. Buna göre ailenin etkisine yönelik kaygı bireyin iyimserlik düzeyi yükseldikçe azalmakta, kötümserlik düzeyi yükseldikçe ise artmaktadır. İyimserlik ve kötümserlik kariyer kaygısının her iki boyutu ile de anlamlı bir ilişki içindedir.

İyimserlik ve kötümserlik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde iki boyutun beklendiği gibi birbiri ile ters yönlü ve oldukça yüksek anlamlılık düzeyinde bir ilişkisi olduğu görülmektedir (0,399; $p < 0,000$). İyimserlik yükseldikçe kötümserlik düzeyi düşmektedir.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda geliştirilen;

H1: Kariyer kaygısı ile geleceğe dönük iyimserlik arasında olumsuz bir ilişki vardır.

H2: İyimserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin meslek seçimine yönelik kaygı düzeyleri daha düşüktür.

H3: Kötümserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin meslek seçimine yönelik kaygı düzeyleri daha yüksektir.

H4: İyimserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin aile etkisine yönelik kaygı düzeyleri daha düşüktür.

H5: Kötümserlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin aile etkisine yönelik kaygı düzeyleri daha yüksektir hipotezleri kabul edilmiştir.

H6 ve H7 hipotezleri ise bulgularca desteklenmemiştir.

Ancak yapay zeka ve robotların gelecekte işsizliğe neden olması beklentisine ilişkin bir ilişki saptanamamış olmasına rağmen katılımcıların işgücü açısından bir denge kurulacağına dönük beklentileri içeren açık uçlu ifadeleri ile yeni iş alanlarında yüksek eğitimlilerin daha çok iş bulma şansının olacağı yönündeki cevap ortalamalarının yüksekliği endüstri 4.0 ve toplum 5.0 bağlamında gençlerin adaptasyonunun yüksek olacağını göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın en önemli bulgusuna göre, iyimserlik arttıkça meslek seçimine ilişki kaygı düzeyi düşmekte; kötümserlik arttıkça ise meslek seçimi kaygısı yükselmektedir. Meslek seçimi ve geleceğe dönük kaygıların en çok hissedildiği dönemlerden biri ergenlik dönemidir. Çünkü eğitimde lise çağlarına denk gelen bu dönemde bireyler merkezi bir sınav sistemi ile geleceklerini belirleme çabası içine girmektedirler. Başlı başına sorunlu ve kaygı ile dolu olan bu süreçte ailenin baskısı ve meslek seçimine olan müdahalesi, ergenlik çağındaki bireylerin kaygılarını daha da pekiştirebilmektedir.

Yılmaz ve Gündüz'ün (2018) 444 lise öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada mesleki kararsızlık ile aile etkisine yönelik kariyer kaygısı arasında ve aynı zamanda mesleki kararsızlık ile meslek seçimine yönelik kariyer kaygısı arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada elde edilen bulgular da benzer şekilde her iki kaygı alanı arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Geleceğe dönük iyimserliğini kaybetmemeleri için kaygı ve endişe verici yönlendirmelerden kaçınılmalıdır. Ailelerin çocuklarının yetenek, ilgi ve isteklerine göre meslek seçmelerine olanak vermeleri konusunda bilinçlendirilmeleri de oldukça büyük önem arz etmektedir.

Araştırmanın bulguları yüksek iyimserlik düzeyi ile meslek seçim kaygısı arasında ve aile etkisi kaygısı arasında anlamlı ve olumsuz bir ilişki olduğunu göstermiştir. İyimserlik yükseldikçe kaygı düzeyi azalmaktadır. Kariyer ilgisine sahip kişinin endüstri 4.0 gibi günümüz gelişim ve değişimlerine hazır, bu yeniliklere karşı iyimser ve umutlu, bunlar doğrultusunda kariyerini yeniden yapılandırmaya hazır, buna ilişkin fırsatları araştırıyor olmasının beklendiği belirtilmiştir (Özdemir ve Ayaz: 2018: 3). Aynı şekilde düşük kariyer ilgisi umursamazlık, plansızlık ve geleceğe yönelik kötümser bakış açısıyla kendini göstermektedir (Özdemir ve Ayaz, 2018, 3). "Algılanan okul başarısı bakımından düşük ve orta gruplarında yer alan öğrencilerin aile etkisine yönelik kariyer kaygılarının, algılanan başarı düzeyi yüksek olan gruptaki öğrencilerden daha yüksek olduğunu" saptayan Yılmaz ve Gündüz'ün (2018) bu bulgularının başarı-başarısızlık algısının, geleceğe dönük kötümserlik ve gelecek kaygılarını artırmasından kaynaklandığı şekilde yorumlanabilir. Bu konunun nitel araştırmalarla, derinlemesine veri toplama süreçleriyle daha etkin bir şekilde analiz edilebileceği düşünülmektedir.

Günümüzde yapay zeka ve robot teknolojisinin yaşamımızın her alanına girmeye başlaması ile birlikte, endüstri 4.0 ve toplum 5.0 olguları yeni mesleklerin ortaya çıkmasına ve eski mesleklerin önemini yitirmesine neden olacak gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte geleneksel mesleklerle yeni ortaya çıkan ve gözde haline gelene meslekler arasında seçim yapmaya zorlanan bireylerin gelecek kaygısı

taşınması da kaçınılmazdır. Araştırmada katılımcıların gelecekte açılacak yeni iş alanları için yüksek eğitilmiş olmanın gerekliliğinin bilincinde olduğu tespit edilmiş olup, yapay zeka ve robot teknolojilerinin iş alanlarında insanlarla birlikte yer alacağına ve işgücü açısından bir denge kurulacağına yönelik düşüncelerin hâkim olduğu sonucu da görülmüştür. Bu da bireylerin daha iyimser bir yaklaşım içinde olduklarını göstermektedir. Yeni iş alanlarında ve mesleklerde yüksek eğitimlilerin daha çok iş bulma şansının olacağı yönündeki cevap ortalamalarının yüksekliği endüstri 4.0 ve toplum 5.0 bağlamında gençlerin adaptasyonunun yüksek olacağını göstermiştir.

Bu doğrultuda Dünyaya teknolojik, ekonomik ve sosyal açıdan ayak uydurmanın yolu geleceğin teknolojik ortamlarına ve mesleklerine gençlerin hazırlanmalarını kolaylaştırmaktan geçmektedir. Trilling ve Fadel (2009), 21. yy.da gerekli olan temel yaşam ve kariyer becerilerini; işbirliği ve takım çalışmasına yatkınlık, liderlik ve sorumluluk alabilme, girişimcilik ve kendini yönetme, sosyal ve kültürlerarası iletişim kurabilme, kendine güven, esneklik ve uyum becerilerine sahip olma olarak ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmaların bulguları bu hizmetlere erişen lise öğrencilerinin okullarındaki eğitsel ve kişisel rehberliğin yanı sıra kariyer rehberliğine yönelik gerçekleştirilen çalışmaları kısmen de olsa etkili bulduklarını göstermiştir (Çiçek ve Topçu, 2015). Özdemir ve Ayaz'ın (2018) araştırmalarında meslekleri keşfetmeye yönelik etkinliklere örnek olarak 11.sınıf öğrencilerine yönelik programa alınan "önemi artan ve azalan meslekler" isimli çalışma ile öğrencilerin çağın değişimleri ile birlikte önemi artan ve azalan meslekler hakkında bilgi toplamaları amaçlanmıştır. Bu tip çalışmaların genişletilerek yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Lise çağlarında ergenliğin kendine özgü özellikleri de göz önüne alınarak, eğitim kurumlarında öğrencilerin kendilerini ve karakteristik özelliklerini, yeteneklerini görmelerini sağlayacak yönlendirmeler yapılmalı, öğrenciler için kariyer danışmanlığı, geleceğin mesleklerinin tanıtılması faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine daha çok önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Blustein, David L. ve Phillip, Susan D. (1988), Individual and Contextual Factors In Career Exploration. *Journal of Vocational Behavior*, 33: s. 203-216.
- Brown, Steven. D., ve Rector, Christopher. C. (2008). Conceptualizing and diagnosing problems in vocational decision making, S.D. Brown, R.W. Lent (Eds.), *Handbook of Counseling Psychology*, Wiley & Sons, New York: s. 392-407.
- Büyüköze Kavas, Ayşenur (2014). Validation Of The Career Adapt-Abilities Scale Turkish Form And Its Relation To Hope And Optimism. *Australian Journal of Career Development*, 23(10), s. 125-132.
- Büyüköztürk, Şener. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Carver, Charles S., Scheier, Michael F. ve Segerstrom, Suzanne C. (2010). *Optimism. Clinical Psychology Review*, 30, s. 879-889.
- Çakır, Mehmet Ali (2004). Mesleki Karar Envanterinin Geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, s. 1-14.
- Çalışkan, Hüseyin ve Uzunkol, Ebru (2018). Ergenlerde İyimserlik-Kötümserlik Ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 6(2), s. 78-95.
- Çiçek, Aycan ve Topçu, Çağla (2015). 9. Sınıf Rehberlik Programının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), s.171-210.
- Daniels, Lia M., Stewart ,Tara.L., Stupnisky, Robert. H., Perry Raymond ve LoVerso Tatiana (2011), Relieving career anxiety and indecision: the role of undergraduate students' perceived control and faculty affiliations. *Social Psychology of Education*, 14: s. 409-426.
- Ertem Şerafettin ve Türkmen İbrahim. (2018). Bilgi Toplumunda Eleştirel Düşünmenin Gerekliliği. III. *Ines Education and Social Science Congress*, www.inescongress.com, s. 1124-1128.
- Eryılmaz, Ali. ve Kara, Ahmet. (2017). Kariyer Uyumluluğunun Bireysel Yönü: Kişilik Özellikleri ve Duygulanım Açısından İncelenmesi. *Journal of Mood Disorders*, Volume: 7, Number: 4: s. 212-2018.
- Eysenck Michael.W. (1992). *Anxiety: The cognitive perspective Erlbaum*. Hillsdale, NJ.
- Güleri, Müzeyyen (1994). Üniversiteli ve İşçi Gençliğin Gelecek Beklentileri ve Kötümserlik-İyimserlik Düzeyleri. *Kriz Dergisi*, 6 (1): s. 55-65.
- Gündüz Çetin, Hicran ve Yılmaz, N. Funda. (2016). Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygılarını Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3): s. 1008-1022.
- Gündüz Çetin, Hicran ve Yılmaz, N. Funda. (2018). Career Indecision and Career Anxiety in High School Students: An Investigation through Structural Equation Modelling. *Eurasian Journal of Educational Research*, 78: s. 23-42. <https://www.endustri40.com/endustri-4-0dan-toplum-5-0a/>, erişim tarihi: 21.12.2018.
- Kars, Veysel. Arslan, Necmi. Erik, Leyla. Avcı, Nuran. Bucaktepe, Gamze. P., Celepkolu, Tahsin. ve Şahin, Hüseyin A. (2014). Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçiminde karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların anksiyete ve depresyonla ilişkisi. *Dicle Tıp Dergisi*, 41(1), s. 187-190.
- Kuzgun, Yıldız. (2011). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Osipow, Samuel H. (1999). Assessing Career Indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 55, s. 147-154.

- Özdemir, Nurten. K. ve Ayaz, Ahmet (2018). Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları: Kariyer Uyum Yetenekleri Açısından Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, doi: 10.16986/HUJE.2018045437 , s. 1-17.
- Öztemel, Kemal (2012). Kariyer Kararsızlığı ile Mesleki Karar Verme Öz Yetkinlik ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişkiler. *GEFAD / GUJGEF*, 32 (2): s. 459-477.
- Scheier, Michael F. ve Carver, Charles S. (1992). Effects of optimism on psychological and physical well-being: Theoretical overview and empirical update. *Cognitive Therapy and Research*, 16, s.201-228.
- Seligman, Martin E.P. (2006). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. New York: Vintage Books.
- Spielberger, Charles Donald (1966), Theory and research on anxiety C.D. Spielberger (Ed.), *Anxiety and behavior*, New York: Academic Press.
- Şener, Semih ve Elevli, Birol (2017). Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim. *Mühendis Beyinler Dergisi*, Sayı 2, Vol. 1, s.25-37.
- Trilling, Bernier ve Fadel, Charles (2009). *21st Century Skills: Learning For Lifelİn Our Times*. San Francisco, CA, US: JosseyBass.
- World Economic Forum (2020). *The Future of Jobs Report 2018*. Geneva: World Economic Forum.
- Yıldız, Aytaç. (2018). Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), s.546-556.
- Yılmaz, Funda. N ve Gündüz, Hicran. Ç. (2018). Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygılarının Çeşitli Deėiřkenlere Göre İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 1585-1602.